

MANAGEMENT

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 334.724

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ТРЕНД УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Юлія Юхновська; Олексій Риженко

*КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
ЗОР, Запоріжжя, Україна*

Резюме. Розглянуто актуальне питання розвитку соціального підприємництва як тренд українського бізнесу. Проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних дослідників і фахівців щодо визначення тлумачень дефініції «соціальне підприємство», запропоновано авторське трактування даного поняття. Визначено, що соціальне підприємство набуває все більшого значення для збалансованого розвитку світової економіки, відзначено зростання його впливу на ефективність регіонального управління. Досліджено умови, які відносяться до соціального підприємства, в яких найважливішою вимогою є інноваційний характер діяльності та визначено причини неефективності окремих соціальних інститутів. Соціальні підприємства стають основними провідниками ідей формування «середнього класу», гендерної та вікової рівності у трудових відносинах. Модель управління соціальними підприємствами будується на розвитку взаємовідносин, активному обміні працівниками між комерційним та соціальним секторами, формуванні нових бізнес-практик. На підставі проведеного дослідження виділено основні ознаки соціального підприємства та визначено основні сектори, в яких найбільше поширюється соціальне підприємство в Україні. В якості ключових визнань відзначено: першість соціальної місії над комерцією, новаторство та інноваційність у комбінуванні соціальних і економічних ресурсів, стійка економічна ефективність і самокупність. Досліджено провідні тренди соціального підприємства в американських та європейських країнах. Визначено, що розвиток соціального підприємства за кордоном пов'язується з перетворенням моделей діяльності традиційних волонтерських та благодійних організацій, які набули рис соціального бізнесу. Проаналізовано напрями та види діяльності соціальних організацій в Україні. Надано характеристику функціонуючих соціальних підприємств в Україні. Проведено моніторингове дослідження стану громадських організацій Запорізької області, який показав, що найбільша кількість їх в обласному центрі м. Запоріжжя. Проведено аналіз громадських організацій Запорізької області за організаційно-правовою формою згідно з реєстром та офіційною назвою.

Ключові слова: соціальне підприємство, розвиток, тренд, дефініція, бізнес, громадські організації.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.084

Отримано 22.11.2022

UDC 334.724

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A TREND OF UKRAINIAN BUSINESS**Yulia Yukhnovska; Oleksii Ryzhenko***Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council (Zaporizhzhia, Ukraine)*

Summary. The article discusses the topical issue of the development of social entrepreneurship as a trend of Ukrainian business. The article analyzes the scientific works of Ukrainian and foreign researchers and specialists on defining the interpretations of the definition of «social entrepreneurship» and offers the author's interpretation of this concept. It was determined that social entrepreneurship is gaining more and more importance for the balanced development of the world economy, the growth of its influence on the effectiveness of regional management was noted. The conditions related to social entrepreneurship were studied, in which the most important requirement is the innovative nature of the activity, and the reasons for the inefficiency of individual social institutions were determined. Social enterprises are becoming the main leaders of the ideas of the formation of the «middle class», gender and age equality in labor relations. The management model of social enterprises is based on the development of mutual relations, the active exchange of employees between the commercial and social sectors, and the formation of new business practices. On the basis of the conducted research, the main features of social entrepreneurship are highlighted and the main sectors in which social entrepreneurship is most widespread in Ukraine are determined. The following were noted as key recognitions: the primacy of the social mission over commerce, innovation and innovativeness in combining social and economic resources, sustainable economic efficiency and self-sufficiency. The leading trends of social entrepreneurship in American and European countries were studied. It was determined that the development of social entrepreneurship abroad is associated with the transformation of the activity models of traditional volunteer and charitable organizations that have acquired features of social business. The directions and types of activities of social organizations in Ukraine are analyzed. The description of functioning social enterprises in Ukraine is given. A monitoring study of the state of public organizations in the Zaporizhzhia region was conducted, which showed that the largest number is in the regional center of the city of Zaporizhzhia. The analysis of public organizations of the Zaporizhzhia region was carried out by organizational and legal form according to the register and official name.

Key words: social acceptance, development, trend, definition, business, community organizations.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.084

Received 22.11.2022

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку України неможливий без упровадження сучасних принципів менеджменту, загальних для Європи, серед яких особливо відзначається соціалізація економічних процесів. Ведення бізнесу на вищому еволюційному рівні проявляється у формуванні нового кластера. Діяльність підприємств спрямована на інноваційний збалансований розвиток із залученням соціальних та екологічних проблем суспільства, а не тільки його власне збагачення. Відповідно, це призводить до трансформації відносин у тріаді «держава – суспільство – бізнес», породжує ряд проблем, зумовлених формуванням якісно нових відносин: зміни ролі держави, принципи ведення бізнесу, вимоги суспільства до двох попередніх інститутів.

Тому необхідне дослідження теоретико-методологічних основ соціального підприємництва та європейських практик з метою поширення та адаптації його до українського контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами та теоретико-прикладними питаннями українського та світового соціального підприємництва й механізмами функціонування їх займалися та досліджували багато науковців – А. Корнецький [9], А. Свинчук [13], В. Смаль [14], В. Смачило [15], К. Кокотя [8],

Р. Шоля [16] та інші. Автори статті у своєму дослідженні також спиралися на експертну аналітику діяльності соціальних підприємств [1; 7; 11].

Дослідження А. Корнецького, Д. Нагаївської [10], С. Яремко та О. Кузьміна [17] присвячені порівняльному аналізу визначень дифеніції соціального підприємництва й соціальної відповідальності, в яких визначено специфіку даних категорій, розглянуто аспекти їх регулювання, сформовано спільні та відмінні риси, а також аналіз моделей соціальних підприємств для визначення напрямів їх оптимізації. В. Збарський та В. Оваденко проаналізували основний напрямок корпоративної соціальної відповідальності ПАТ «Оболонь», стан і результативність діяльності цього підприємства щодо забезпечення корпоративної відповідальності [6]. Правовими ознаками соціального підприємства займалася Горелова Н. С. [3].

Метою дослідження є аналіз розвитку соціального підприємництва в світі, Україні та Запорізькій області.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено наукові завдання: проаналізувати наукові праці українських та зарубіжних дослідників і фахівців щодо визначення тлумачень дефініції «соціальне підприємництво» й запропонувати авторське трактування даного поняття; виділити основні ознаки соціального підприємництва в Україні; визначити основні тренди соціального підприємництва в світі та Україні; провести дослідження стану громадських організацій в Запорізькій області.

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, аналогія, системний підхід.

Викладення основного матеріалу. Соціальне підприємництво набуває все більшого значення для збалансованого розвитку світової економіки, відзначається зростання його впливу на ефективність регіонального управління. Для економіки України це явище яке набуває розвитку, схильне до впливу змінних факторів: глобальних політичних, фінансових, економічних, соціальних та екологічних умов, внутрішньої політики держави, інвестиційної політики, рівня розвитку технологій.

Актуальність соціального підприємництва в Україні для стабілізації соціально-економічних відносин підтверджується низкою досліджень, які в сучасний період сфокусовані на переході від обговорення терміну «соціальне підприємництво» до проблем цілей його діяльності, оцінювання результатів впливу та пошуку механізмів ефективного функціонування серед інших інститутів.

Розвиток соціального підприємництва за кордоном пов'язується з перетворенням моделей діяльності традиційних волонтерських та благодійних організацій, які набули рис соціального бізнесу: виробляють та продають товари, укладають контракти та надають комерційні послуги, а прибуток використовують для вирішення суспільних проблем.

Г. Діз пропонує критерії п'яти умов, які відносяться до соціального підприємництва [20]:

- 1) визначають свою місію таким чином, щоб вона забезпечувала створення й стабільне підтримання соціального ефекту;
- 2) вміють розпізнавати й постійно шукати нові можливості для реалізації місії;
- 3) включені до безперервного процесу створення інновацій, адаптації та навчання;
- 4) діють рішуче і не враховують чинника обмеженості ресурсів, наявних на поточний момент;
- 5) відчувають підвищене почуття відповідальності за свою цільову групу та за досягнуті результати.

При цьому найважливішою вимогою соціального підприємництва, на думку дослідника, є інноваційний характер діяльності.

Також, розкриваючи значення соціального підприємництва, Г. Діз визначає як причину його появи неефективність окремих соціальних інститутів, що, на думку автора, не підтверджується практикою розвитку соціального бізнесу в розвинених країнах.

Аналітики відзначають, що в майбутньому можна прогнозувати значне зростання популярності моделі соціального підприємництва. Цей сектор може втратити чіткі межі організаційно-правових форм та моделей управління, сфокусувавши свою ідентифікацію на конкретних результатах соціальної діяльності [20].

За кордоном соціальне підприємництво набуває масштабів громадського руху. Розкриваючи його сутність згідно з теорією мобілізації ресурсів Джона Маккарті, воно може визначатися як «сукупність настроїв та установок у суспільстві, спрямованих на зміну соціальної структури чи соціальних інститутів».

Цьому існує низка підтверджень. Соціальні підприємства стають основними провідниками ідей формування «середнього класу», гендерної та вікової рівності у трудових відносинах. Модель управління соціальними підприємствами будується на розвитку взаємовідносин, активному обміні працівниками між комерційним та соціальним секторами, формуванні нових бізнес-практик.

Дослідження наукових праць українських та зарубіжних науковців різних тлумачень дефініції «соціальне підприємництво» наведено в табл. 1.

Пропонуємо авторську трактовку даного поняття, яка систематизує ключові фактори, що впливають на соціальне підприємництво. Соціальне підприємництво – це соціально-економічна діяльність на основі управління з метою збільшення соціальних витрат підприємства з опорою на фінансову незалежність, стабільність розвитку, в основі яких лежить функціонування таких підприємств, діяльність яких спрямована на вирішення, в першу чергу, соціальних проблем.

Таблиця 1. Підходи до визначення «соціальне підприємництво»

<i>Автор</i>	<i>Сутність дефініції «соціальне підприємництво»</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Б. Дрейтон (Ashoka) [24]	Це процес створення нових підприємств, який веде до соціальних покращень, створює підприємницьку та суспільну цінність
А. Макміллан, Дж. Робінсон [10]	Діяльність, орієнтована на досягнення не лише соціальних, але й комерційних результатів. За такого підходу соціальне підприємництво – це вужча сфера діяльності, яка передбачає наявність бізнес-складової
Г. Морт, А. Фоулер, Е. Шоу [4]	Діяльність, яка в кінцевому результаті передбачає досягнення соціальної мети
Е. Нобоа, Х. Стівенсон, Г. Діз [5; 20]	Підкреслюється на інноваційній складовій підприємницької діяльності та використання інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем
Й. Шумпетер, П. Друкер [22]	Традиційне підприємництво, націлене на отримання прибутку, та благодійна діяльність, покликана вирішувати соціальні проблеми суспільства й сприяти появі позитивних соціальних зрушень
Дж. Мейр, І. Марті [25]	Процес створення вартості шляхом поєднання ресурсів по-новому; такі комбінації ресурсів передбачені для створення соціальної цінності, стимулюючи соціальні зміни чи задоволення соціальних потреб
З. Свереда [12]	Один із видів бізнесу, коли соціальні підприємці мають на меті розв'язання нагальних соціальних проблем через мобілізацію ідей, можливостей і ресурсів, потрібних для соціальних перетворень, економічного та громадського розвитку загалом
Дж. Макклеанд [26]	Соціальний підприємець – людина з високою потребою в досягненнях з метою реалізації соціальної функції підприємницької діяльності

1	2
Г. Діз [20]	Соціальне підприємництво визначається: прийняттям на себе місії створення й підтримання соціальної цінності; виявленням і використанням нових можливостей для реалізації вибраної місії; здійсненням безперервного процесу інновацій, адаптації та навчання; рішучістю дій, необмеженістю ресурсів; висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності – як перед найближчими клієнтами, так і перед суспільством
Б. Драйтон [21]	Соціальні підприємці не задоволені тим, щоб просто дати людині риби або навчити, як її ловити. Вони не заспокоюються доти, поки не революціонізують саму рибну галузь
Крістіан Зілоза, Йоганна Майр [19]	Створення нових бізнес-моделей для безпосереднього задоволення основних людських потреб, які залишаються незадоволеними нинішніми економічними чи соціальними інститутами

Проведене дослідження дало змогу виділити основні ознаки соціального підприємництва в Україні. В якості ключових визнань відзначено: першість соціальної місії над комерцією, новаторство та інноваційність у комбінуванні соціальних і економічних ресурсів, стійка економічна ефективність і самоокупність. Серед незначних ознак виділено громадську колективну власність (рис. 1).

Серед основних секторів, у яких найбільш поширюється соціальне підприємництво в Україні, можна назвати сектор освіти (починаючи з дитячого віку), сферу «срібної економіки» (проекти, пов'язані із соціалізацією, поверненням у нормальне соціальне та професійне життя людей пенсійного та передпенсійного віку), сферу, пов'язану з людьми, які мають інвалідність тощо.

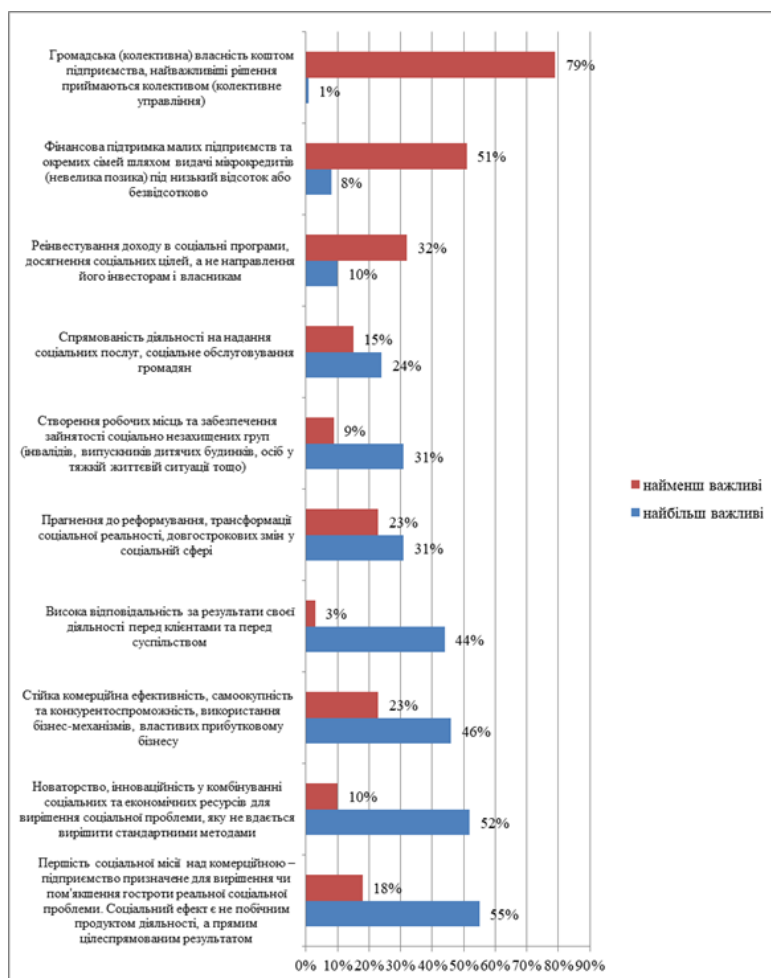

Рисунок 1. Ознаки соціального підприємництва

В Україні соціальне підприємництво є соціальною практикою, яка тільки починає розвиватися, кількість реально діючих у бізнесі соціальних підприємств невелика, більшість із них самі не сприймають себе як соціальні підприємці.

Більшість експертів вважають, що саме некомерційні організації, які займаються господарською діяльністю, виступають у ролі соціальних підприємців. Тобто саме ці некомерційні організації можуть бути сегментом формування та розвитку соціальних підприємств. Додатковою характеристикою таких НКО є сфера їхньої діяльності, – вона повинна допускати можливість реалізації підприємницьких принципів.

За прогнозами, до 2024 р. практично всі європейські благодійні фонди перепрофілюються на соціальні підприємства та перейдуть на повне самофінансування за рахунок доходів від продажів.

Соціальне підприємництво є провідним трендом у американській Кремнієвій долині. Впроваджено та реалізуються освітні програми, спрямовані на формування компетенцій у галузі соціального підприємництва. Наприклад, Стенфордський університет пропонує програми для соціальних підприємців: Центр соціальних інновацій, HAAS Center for Public Service, Стенфордський центр філантропії та громадянського суспільства (Stanford Center on Philanthropy and Civil Society).

У 2014–2018 рр. кількість державних органів на 10 тис. жителів загалом зростає. Проте за кількісним показником громадських організацій Україна значно відстає від європейських країн. В Естонії (в якій один із найвищих показників показники розвитку організацій громадянського суспільства в країнах-учасницях ЄС) цей показник становить майже 250 організацій на 10000 жителів, Хорватія – 85 організацій на 10000 жителів, Угорщина – близько 65 організацій на 10 000 жителів.

Соціальне підприємництво як бізнес-тренд щороку набирає обертів. За інформацією Європейської Комісії, у країнах-членах ЄС функціонує близько 2 млн соціальних підприємств (це майже 10% сукупного бізнесу в регіоні), що стали сферою прикладання праці для 11 млн людей, або 6% зайнятого там населення [23]. Результати статистичних досліджень зі звіту «Соціальні підприємства та їх екосистеми в Європі» (2020 р.) дають змогу визначити трійку країн, що займають лідируючі позиції у цій сфері [18]: в Італії зареєстровано 102 461 соціальне підприємство (частка зайнятого населення країни – 1,5%), у Франції – 96603, а в Бельгії – 18004 підприємства, де працевлаштовано відповідно 1,77% і 5,02% населення.

В Україні за кількістю зареєстрованих громадських організацій, органів управління звітували про свою діяльність до органів статистики з 2014 року й до нині є такі області: Закарпатська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Івано-Франківська, Запорізька, Сумська, Вінницька та Черкаська.

За напрямками та видами діяльності переважають соціальні організації: оздоровчі та фізкультурно-спортивні організації, організації профорієнтації, молоді, освіти, культури та освіти, ветеранських об'єднань та інваліди тощо [2]. Статистичні дані підтверджують і результати дослідження НДО у зовнішньому середовищі: проблеми організації та розвиток», згідно з яким, основні напрями діяльності в соціальних організаціях сьогодні – це ті, які вирішують проблеми наслідків конфлікту в зоні проведення антитерористичної операції, з 24 лютого 2022 р. – воєнного стану в Україні, адаптацію ВПО та членів їх сімей, питання соціального захисту домашнього насильства та гендерної нерівності. НУО передбачають створення ефективної та прозорої діяльності місцевого самоврядування.

Функціонуючі соціальні підприємства в Україні та їх характеристики наведено в табл. 2.

В Україні з 2014 до 2019 р. сотні громадських організацій подали проекти надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, учасникам АТО та людям, які

належать до незахищених верств населення. Це такі громадські органи, як «Червоне суспільство Хреста України», «Ла Страда – Україна», «Країна вільних людей», «Соццентр акція», «Міжнародне товариство з прав людини», «Соціальна злагода», «Всеукраїнське Патріотичне об'єднання «Рух волонтерів України», «Корпус Сходу», «Україна – моя родина», «Центр правової самоорганізації внутрішньо переміщених осіб», «Внутрішньо переміщені особи», «Джерело», «Право на життя», «Захист Aegis IDPs, Управління захисту прав внутрішньо переміщених осіб України», «Жінки за права внутрішньо переміщених осіб», «Центр ВПО», Світловодський притулок для ВПО, «Центр реалізації програми та проектів підтримки ВПО у м. Одесі» тощо.

Таблиця 2. Характеристика соціальних підприємств України

<i>СП, час, місце заснування</i>	<i>Характеристика</i>
Громадська організація «Об'єднання переселенців України в м. Кам'янець-Подільський», м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.	ГО. Культурно-соціальний центр для вразливих верств населення, передбачає роботу з такими категоріями населення, як сім'ї учасників АТО, ВПО, багатодітні сім'ї, одинокі матері, школярі та студенти, люди похилого віку. Місія – допомогти зняти соціальну напругу в громаді та розкрити потенціал тих людей, на яких державна система звертає мало уваги
Кінний клуб «Айвенго», м. Одеса	ПП. Надання уроків і занять з іпотерапії та верхової їзди. Місія – надання людині позитивних емоцій, навчання формуванню більш гармонійних та екологічних відносин з живою природою та світом
Кондитерська «Добра цукерня», с. Чайки, Київська обл.	ФОП. Кондитерська, в якій працюють як здорові люди, так і люди з частковою чи повною втратою слуху. Місія – надати можливість людям з інвалідністю навчитися кондитерській майстерності, а талановитому кондитеру проявити себе у своїй роботі, навчаючи інших фінансової незалежності
Навчальний центр іноземних мов «COOL English», м. Бердянськ, Запорізька обл.	ФОП. Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг. Місія – підвищення конкурентоспроможності на ринку праці; підготовка до успішного проходження атестації з володіння англійською мовою відповідно до міжнародних стандартів
Приватне підприємство «Селиська сироварня», с. Нижнє Селище, Закарпатська обл.	ПП. Покращення здоров'я нації через вживання еко-продукції. Створення нових робочих місць у сільській місцевості, працевлаштування інвалідів. Місія – підтримка населення, що вирощує корів у Карпатах, підвищення рівня життя місцевого населення, відродження традицій сироваріння на Закарпатті
Приватне підприємство «Сімейний добробут», смт Нижні Сірогози, Херсонська обл.	ФОП. Соціальне підприємство – швейний цех, що виготовляє постільну білизну, подушки та ковдри, дитячий одяг, національний український одяг. Місія – покращення якості життя віддалених сільських регіонів Херсонщини через створення нових робочих місць для жінок, внутрішньо переміщених осіб, сільської молоді

Активна підтримка людей, які належать до вразливих груп та у складних умовах життя, у Харкові та в області організації такі, як Харківська обласна організація Червоного Хреста України», «Харківський обласний гендерно-ресурсний центр», «Асоціація великих дітей» сімей АММА», «Харківська асоціація сліпих юристів», «Харківський волонтерський центр Терів», «Центр «Рівне право на життя», «Право вибору», «Ми не байдужі», «Промінь», «Спілка ветеранів АТО», «Український фонд захисту дітей» та інші.

Проведено моніторингове дослідження стану громадських організацій Запорізької області, який показав, що найбільша кількість її у обласному центрі м. Запоріжжя, який нараховує найбільшу кількість населення – 43%. Після м. Запоріжжя – м. Мелітополь, який налічує близько 13% громадських об'єднань. А найменшу кількість таких об'єднань зареєстровано у Розівському – 0,4% та Білецькому районі – 0,2% (рис. 2).

Згідно з аналізом рисунка 3 за реєстром організаційно-правова форма громадських об'єднань Запорізької області налічує громадських організацій 70,82%, громадських спілок – 1,36% та 27,82% залишилися не визначеними. Щодо аналізу змісту повної назви громадських об'єднань, визначено: громадські організації – 92,22%; громадські спілки – 1,92% та 5,86% організацій мають невизначену організаційно-правову форму.

Згідно з реєстром українські громадські організації не визначились з масштабами своєї діяльності, що у відсотковому співвідношенні дорівнює 79,63%, і тільки 0,03% припадає на міжнародний статус.

За результатом аналізу повних назв громадських об'єднань визначено 48,39% локальних громадських організацій, найменша позиція також залишається у міжнародних громадських організацій – 0,26%. Однак це повністю не вирішило питання – майже для 35% громадських організацій неможливо визначити масштаби діяльності.

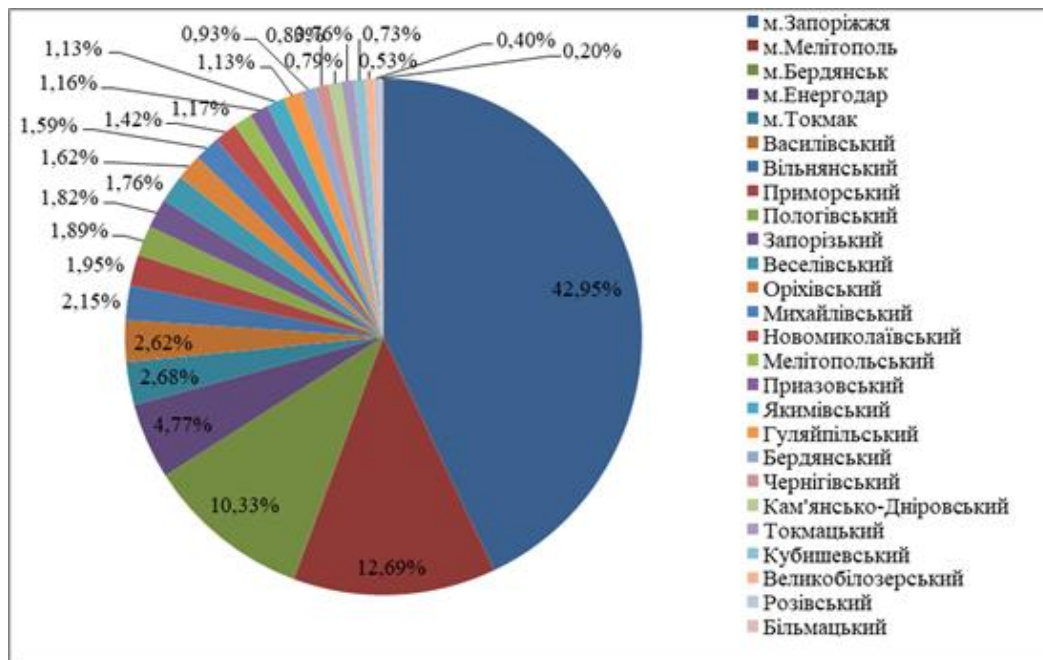

Рисунок 2. Розподіл громадських об'єднань за територіальною приналежністю Запорізької області

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що дані громадських організацій не повністю структуровані. Більша частина їх не надає повної інформації про себе, що не дає змоги помітити їх за параметрами пошуку у такій кількості організацій

Також проведено аналіз громадських організацій Запорізької області за організаційно-правовою формою згідно з реєстром та офіційною назвою. (рис. 3 та 4).

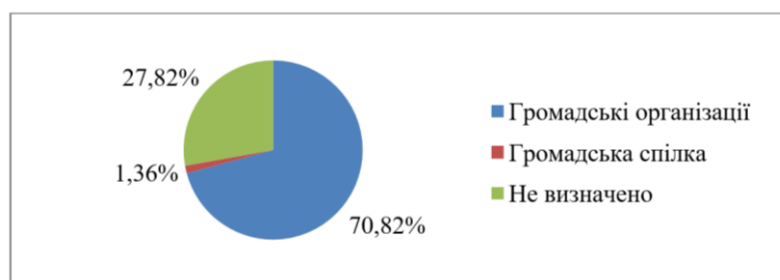

Рисунок 3. Організаційно-правова форма громадських об'єднань Запорізької області за реєстром

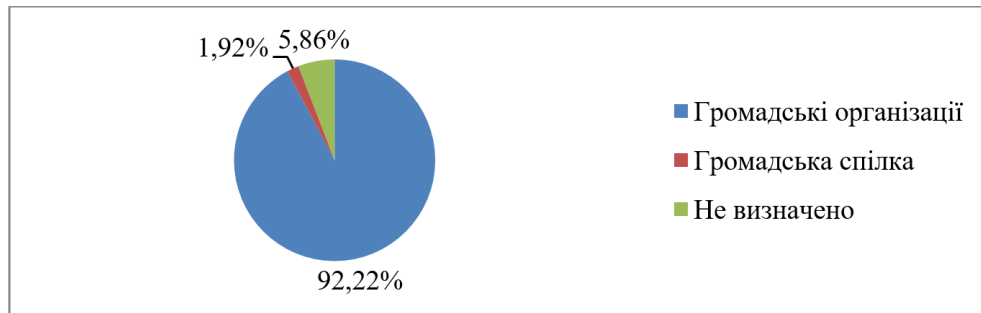

Рисунок 4. Організаційно-правова форма громадських об'єднань Запорізької області згідно з офіційною назвою

Висновки. Не зважаючи на кризові процеси у соціально-економічній системі України та катастрофічної нестачі бюджетних ресурсів, які виникли в результаті пандемії, воєнного стану, соціальне підприємництво в країні розвивається. В цьому становищі соціальне підприємництво в Україні виступає як альтернативний інноваційний інструмент фінансування суспільних проблем. Зважаючи на специфіку першочергових негараздів, що турбують українців, більшість вітчизняних соціальних підприємств вибирає як основні бізнес-моделі, що пов'язані з трудовою інтеграцією громадян із груп ризику, генеруванням прибутку на задоволення потреб місцевих громад, наданням соціально значущих послуг та виробництвом товарів з урахуванням екологічної етики. У бізнес-моделі «суспільство-бізнес-держава» від співпраці з соціальними підприємствами значної вигоди набувають місцеві громади. Однак соціальне підприємництво в Україні зіштовхується з численними перепонами законодавчого податкового, адміністративного, просвітницького характеру, що становить для авторів інтерес та формує вектор подальших наукових досліджень.

Також можна відзначити, що в практиці українського соціального підприємництва відбувається посилення державної підтримки, розвивається аутсорсинг соціальних послуг, розробляються моделі соціального інвестування. Однак для посилення ролі соціального підприємництва в Україні необхідне формування спеціалізованих інституційних структур, цілі діяльності яких мають бути спрямовані на його обслуговування: формування нормативно-правових умов діяльності, створення робочих місць, освіти та підготовку кадрів, які здійснюють дослідження закономірностей його розвитку та оцінювання ефективності соціальних технологій.

Conclusions. Despite the crisis processes in the social and economic system of Ukraine and the catastrophic lack of budgetary resources that arose as a result of the pandemic and martial law, social entrepreneurship is developing in the country. In this situation, social entrepreneurship in Ukraine acts as an alternative innovative tool for financing social problems. Taking into account the specifics of the primary problems that concern Ukrainians, the majority of domestic social enterprises choose as their main business models related to the labor integration of citizens from risk groups, the generation of income to meet the needs of local communities, the provision of socially significant services and the production of goods taking into account environmental ethics. In the «society-business-state» business model, local communities benefit greatly from cooperation with social enterprises. However, social entrepreneurship in Ukraine faces numerous obstacles of a legislative, tax, administrative, and educational nature, which is of interest to the authors and forms the vector of further scientific research.

Also, it can be noted that in the practice of Ukrainian social entrepreneurship there is a strengthening of state support, the outsourcing of social services is developing, and models of social investment are being developed. However, in order to strengthen the role of social

entrepreneurship in Ukraine, it is necessary to form specialized institutional structures, the goals of which should be aimed at its service: the formation of regulatory and legal conditions for activity, the creation of jobs, education and training of personnel who carry out studies of the patterns of its development and evaluation of the effectiveness of social technologies.

Список використаних джерел

1. Банк проблем та моделей соціальних підприємств їх вирішення. Аналітичний звіт. Social business in UA: Civitta, 2018. 58 с. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base (дата звернення: 25.10.2022).
2. Бармаки Б. П. Сучасні проблеми організаційного управління та якості результатів діяльності підприємств. Якість: теорія і практика. Академія проблем якості. 2012. № 3–4. С. 10.
3. Горелова Н. С. Щодо правових ознак соціального підприємства. Правничий часопис Донецького університету. 2018. № 1–2. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu20181-2_10 (дата звернення: 07.11.2022).
4. Гринько Т. В. Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва: колект. моногр. Дніпро: Видавець Біла К. О. 2020. 440 с. URL: http://confcontact.com/2020-kolektyvna-monographiya/kolektyvna_monographiya_2020_maket.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
5. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості / ПАКТ. Київ (Україна), Вашингтон (США), 2018. 38 с. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf (дата звернення: 05.09.2022).
6. Збарський В. К., Оваденко В. А. Особливості впровадження сучасних принципів корпоративної соціальної відповідальності на українських підприємствах. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки». 2019. № 3. С. 125–133. URL: <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3548/3839> (дата звернення: 25.10.2022). DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-3-125-133>
7. Каменко І.С. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. Проект «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні». 2020. 37 с.
8. Кокотя В. Соціальне підприємництво в Україні. Зелена книга. Київ, 2020. 89 с.
9. Корнецький А. О. Соціальне підприємництво : посібник. Київ : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.
10. Корнецький А. О, Нагаївська Д. Ю. Соціальне підприємництво і соціальна відповідальність бізнесу: визначення, критерії та регулювання. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 204–208. URL: <http://bscs.in.ua/journals/2016/11-2016/46.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).
11. Практичний аналіз розвитку соціального підприємництва. Organization for Security and Cooperation in Europe, 2019. 56 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-inukraine/426392> (дата звернення: 05.11.2022).
12. Свєреда З. Соціальне підприємництво: що підказує Україні Європейський досвід. Європейська правда. 01.06.2016 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/06/1/7050099/> (дата звернення: 03.11.2022).
13. Свинчук А. А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник. Київ: Вінеї, 2017. 188 с.
14. Сміль В., Кокотя В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посібник. Київ: Федерація канадських муніципалітетів. Проект ПРОМІС, 2017. 56 с.
15. Смачило В. В., Халіна В. Ю., Кильницька Є. В. Development of the social entrepreneurship in Ukraine as an innovative form of the business. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 235–246. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-17>
16. Шоля Р. І. Соціальне підприємництво в Україні як тренд економічного розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 26 (2). С. 121–125. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_26\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_26(2)_24) (дата звернення: 14.11.2022).
17. Яремко С. А., Кузьміна О. М. Інноваційні аспекти розвитку соціального підприємства в розвинутих країнах світу та в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 1. С. 214–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_1_41 (дата звернення: 25.09.2022).
18. Comparative synthesis report. Executive summary «Social enterprises and their ecosystems in Europe». Luxembourg: Office of the European Union, 2020. 30 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&p ubld=8274> (Last accessed: 25.10.2022).
19. Christian Seelosa, Johanna Mair (2005) Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. Business Horizons. 48. P. 241–246. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2004.11.006>
20. Dees J. The Meaning of Social Entrepreneurship. Stanford: Stanford University Graduate School of Business. 1998. URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_SE.pdf (Last accessed: 19.10.2022).

21. Drayton B. The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. *California Management Review*. 2002. 44 (3). P. 120–132. DOI: <https://doi.org/10.2307/41166136>
22. Druker P. F. *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles*. London : Pan Books, 1986. 55 p.
23. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en (Last accessed: 05.11.2022).
24. Interview with Ashoka Founder Bill Drayton «Social entrepreneurs don't want to help. They want to change the world». URL: <https://www.egonzehnder.com/cdn/serve/article-pdf/1513691150-c700cbda2b13bb4b6440f602b8d23ef1.pdf>. (Last accessed: 14.10.2022).
25. Mair J., Marti I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. Issue 1. P. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2005.09.002>
26. McClelland, D. C. 1961. *The achieving society*. New York: Van Nostrand Reinhold. DOI: <https://doi.org/10.1037/14359-000>

References

1. Social business in UA, Civitta (2019) Bank problem ta modelej socialjnykh pidpryjemstv dlja jikh vyrishennja [Bank of problems and models of social enterprises for their solution], *Analitychnyj zvit*. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base (accessed: 25 October 2022). [In Ukrainian].
2. Barmaki B. P. (2012) Suchasni problemy orhanizatsiinoho upravlinnia ta yakosti rezultativ diialnosti pidpryjemstv. Yakist: teoriia i praktyka [Current problems of organizational management and the quality of the results of business activity]. *Yakist: theory and practice. Akademiia problem yakosti*. 2012. No. 3–4. P. 10. [In Ukrainian].
3. Horelova N. S. (2018) Shhodo pravovykh oznak socialjnogho pidpryjemstva [In relation to the legal signs of social enterprise]. *Pravnychy chasopys Donetskoho universytetu* [Legislative magazine of the Donetsk university], 1–2, 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_20181-210 (accessed: 07 November 2022). [In Ukrainian].
4. Hryenko T. V. (2020) Teoriia ta praktyka upravlinnia subiektamy pidpryjemnytstva [Theory and Practice of Management of Business Entities]. Dnipro: Vydavets Bila K. O. URL: http://confcontact.com/2020-kolektyvna-monographiya/kolektyvna_monographiya_2020__maket.pdf (accessed: 15 October 2022). [In Ukrainian].
5. Ekosystema sotsialnoho pidpryjemnytstva v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti [Social Entrepreneurship Ecosystem in Ukraine: Challenges and Opportunities]. PAKT. Kyiv (Ukraine), Vashynhton (SShA), 2018. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf (accessed: 05 September 2022). [In Ukrainian].
6. Zbarskyi V. K., Ovadenko V. A. (2019) Osoblyvosti vprovadzhenja suchasnykh pryncypiv korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti na ukrajinsjkykh pidpryjemstvakh [Peculiarities of implementation of modern principles of corporate social responsibility at Ukrainian enterprises]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya "Ekonomichni pайky"*. No 3. P. 125–133. URL: <http://economyjournal.cdu.edu.ua/article/view/3548/3839> (accessed: 25 October 2022). [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-3-125-133>
7. Kamenko I. S. (2020) Sotsialne pidpryjemnytstvo v Ukraini: ekonomiko-pravovy analiz [Social entrepreneurship in Ukraine: economic and legal analysis], *Proiekt "EU4Youth – Rozkryttia potentsialu molodykh sotsialnykh pidpryjemstv v Moldovi ta Ukraini"*. [In Ukraine].
8. Kokot V. (2020) *Sotsialne pidpryjemnytstvo v Ukraini*. Zelena knyha [Social entrepreneurship in Ukraine. Green Book]. Kyiv. [In Ukraine].
9. Kornetskyi A. O. (Ed.). (2019). *Socialjne pidpryjemnytstvo*. [Social entrepreneurship]. Kyiv: the Familial printing-house of Huss, 160. [In Ukraine].
10. Kornetskyi A. O., Nahaivska D. Yu. (2016) Socialjne pidpryjemnytstvo i socialjna vidpovidalnistj biznesu: vyznachennja, kryteriji ta rehuljuvannja. [Social entrepreneurship and social responsibility of business: definition, criteria and regulation] *Prychornomorski ekonomichni stiidii*. Vol. 11. P. 204–208. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/11-2016/46.pdf> (accessed: 02 November 2022). [In Ukraine].
11. Organization for Security and Co-operation in Europe (2018) *Praktychnyi analiz rozvytku sotsialnoho pidpryjemnytstva* [Practical analysis of social entrepreneurship development]. Kyiv. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/426392> (accessed: 25 November 2022). [In Ukraine].
12. Svereda Z. (2016) *Sotsialne pidpryjemnytstvo: shcho pidkazuie Ukraini Yevropeyskyi dosvid*. [Social Entrepreneurship: What the European Experience Tells Ukraine]. *Yevropeiska pravda*. June 01. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/06/1/7050099/> (accessed: 03 November 2022). [In Ukraine].
13. Svinchuk A. A., Kornetskyi A. O., Honcharova M. A., Nazaruk V. I. (2017). *Socialjne pidpryjemnytstvo: vid ideji do suspiljnykh zmin*. [Social entrepreneurship: from idea to social change: manual]. Kyiv. P. 188 [In Ukraine].

14. Smal V., Kokot V. (2017) Shcho slid znaty pro sotsialne pidpriemnytstvo [What you need to know about social entrepreneurship], Kyiv: Federatsiia kanadskykh munitsypalitetiv: Proiekt PROMIS. [In Ukraine].
15. Smachylo V. V., Khalina V. Yu., Klynyska Ye. V. (2018) Development of the social entrepreneurship in Ukraine as an innovative form of the business. *Marketynh i menezhment innovatsii*. No. 1. P. 235–246. [In Ukraine]. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-17>
16. Sholia R. I. (2019) Socialjne pidpryjemnytstvo v Ukraini jak trend ekonomichnogho rozvytku. [Social enterprise in Ukraine as a trend of economic development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo. Vol. 26 (2). P. 121–125. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_26\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_26(2)_24) (accessed: 14 November 2022). [In Ukraine].
17. Yaremko S. A., Kuzmina O. M. (2019) Innovacijni aspekty rozvytku socialjnogho pidpryjemstva v rozvynutykh krajinakh svitu ta v Ukraini [Innovative aspects of development of social enterprise in the developed countries of the world and in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Ekonomichni pайky. No 1. P. 214–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_1_41 (accessed: 25 September 2022). [In Ukraine].
18. Comparative synthesis report. Executive summary “Social enterprises and their ecosystems in Europe”. Luxembourg: Office of the European Union, 2020. 30 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&p ubld=8274> (last accessed: 25.10.2022).
19. Christian Seelosa, Johanna Mair (2005) Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. *Business Horizons*. 48. P. 241–246. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2004.11.006>
20. Dees J. (1998) The Meaning of Social Entrepreneurship. Stanford: Stanford University Graduate School of Business. URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_SE.pdf (last accessed: 19.10.2022).
21. Drayton B. (2002) The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. *California Management Review*. 44 (3) P. 120–132. DOI: <https://doi.org/10.2307/41166136>
22. Druker P. F. (1986) Innovation and entrepreneurship: Practice and principles. London: Pan Books. 55 p.
23. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en (last accessed: 05.11.2022).
24. Interview with Ashoka Founder Bill Drayton “Social entrepreneurs don’t want to help. They want to change the world”. URL: <https://www.egonzehnder.com/cdn/serve/article-pdf/1513691150-c700cbda2b13bb4b6440f602b8d23ef1.pdf> (last accessed: 14.10.2022).
25. Mair J., Martí I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. Issue 1. P. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2005.09.002>
26. McClelland D. C. (1961) The achieving society. New York: Van Nostrand Reinhold. DOI: <https://doi.org/10.1037/14359-000>